

Významné osobnosti naší univerzity

Sto deset let od narození prof. Jaroslava Ludvíkovského

Jaroslav Ludvíkovský (1895-1984), profesor klasické filologie nejprve po deset let od roku 1928 na Komenského univerzitě v Bratislavě a pak od roku 1939 s přerušením v době německé okupace na Masarykově univerzitě, patřil po celou dobu svého akademického působení k nejvýraznějším a nejpoupatelnějším osobnostem univerzity i brněnského kulturního života. Klasický filolog Inul nejprve k řecké filozofii, na kterémžto poli se zasloužil zejména o zpřístupnění a výklad Epikúrovy etiky, jeho nejvýraznějším činem ve výzkumu antického starověku však byl a dodnes zůstává jeho habilitační spis „Řecký román dobrodružný“. – Po politicky motivovaném nuceném odchodu z Bratislavy (na univerzitě Komenského se dostal do ostrého sporu s Iudáky pro jejich propagaci antisemitismu a fašismu) byl v Brně jmenován profesorem klasické filologie a latinské literatury.

A právě latinská literatura se jeho vědecké práci stala osudem, velmi ku prospěchu dalšího vývoje celého oboru. V rámci takto vymezené odborné kompetence se totiž J. Ludvíkovský věnoval převážně latinské literatuře evropského a hlavně pak českého středověku, oboru, který dnes nese označení latinská medievistika, a stal se v Brně jeho zakladatelem; takovou orientaci ostatně slibovaly již jeho začátky – mladý Ludvíkovský začínal již kdysi ve 20. letech s Komenským a Tyršem. Je těžké vybrat z jeho medievistického díla (podotkněme, že jeho záběh se neomezuje na středověk, ale že zasahuje významně i raný novověk humanismu i baroka a sahá až k Dobrovskému a zmíněnému Tyršovi) to, co má význam největší. Je možné jmenovat jeho „Dobrovského klasičskou humanitu“ z roku 1933, zásadní příspěvek k výkladu antické tradice v českém myšlení; většina kolegů bude mít na myslí Ludvíkovského práci s ranými českými a latinskými legendami, zejména jeho edici, překlad a interpretaci Kristiánovy le-

gendy. Mnozí vzpomenu na prvním místě na Ludvíkovského činnost komeniologickou.

Jistěže to není vše, co je možno a třeba o profesoru Ludvíkovském říci. Byl nejen přední vědeckou a ve své specializaci zakladatelskou postavou, pro mnohé byl milovaným kolegou a důvěryhodným přítelem; jeho lidskost jako by byla ještě umnožena tím, jak přijal Ciceronův ideál klasické humanity. Na neposledním místě byl nezapomenutelným učitelem, jak mohou svědčit všichni jeho žáci, bývalí studenti latiny na dnešním Ústavu klasických studií naší univerzity.

J. NECHUTOVÁ

Velká osobnost Lékařské fakulty MU (k stému výročí narození prof. Ferdinanda Herčíka)

K mimořádným osobnostem historie Masarykovy univerzity patří biolog profesor MUDr. et RNDr. Ferdinand Herčík, DrSc., člen-korespondent ČSAV. Přitahoval a strhoval mladé adepty lékařského studia, kteří poslouchali jeho přednášky, k vlastním le-

kusům v laboratořích svého ústavu na Lékařské fakultě. Celé skupiny se jich každoročně přihlašovaly k dobrovolné práci, kterou se podle jeho instrukcí a pod přímým dohledem asistentů, jen o málo starších, než byli sami, pokoušeli ve volném čase pronikat k tajemstvím vědy. A k těm několika, kteří vytrvali, se příštím rokem hlásili další. Byly doby, kdy se v rozsáhlých prostorách Herčíkova Biologického ústavu denně pohybovalo mnoho desítek studentů, fascinovaných jeho rozhledem a jeho aktivitou. A z těch, kteří se nejlépe osvědčili, vybíral Herčík postupně demonstrátory, pomocné vědecké síly a dále asistenty, odborné asistenty, aspiranty, nakonec vědecké pracovníky Biofyzikálního ústavu ČSAV, který založil. Ale nepředbíhejme.

Ferdinand Herčík se narodil 7. května 1905 v Praze jako syn akademického malíře secesního období. Záhy po jeho narození byl Ferdinand Herčík-otec povolán na brněnskou Vysokou školu technickou jako profesor kreslení, a tak i jeho syn vyrůstal v Brně. Tam také maturoval na akademickém gymnáziu. Byl po otci také výtvarně nadán, ale více ho přitahovala věda; zapsal se ke studiu fyziologie rostlin na Přírodovědecké fakultě, kde r. 1928 získal titul RNDr. a nastoupil na místo asistenta prof. Vladimíra Ůlehly. Již roku 1927 absolvoval studijní pobyt na československé biologické stanici ve Villefranche sur Mer a r. 1928 absolvoval studium v Pasteurově ústavu v Paříži, v oddělení pro molekulární biofyziku dr. Lecomta du Noüy; tam pokračoval v práci i v letech 1930-1931. To však už studoval rovněž Lékařskou fakultu, kde promoval roku 1932. A už v témže roce se na Přírodovědecké fakultě habilitoval z obecné fyziologie prací *Die Oberflächenspannung in der Biologie und Medizin*, kterou o dva roky později vydal v Drážďanech tiskem jako monografii. Roku 1935 se pak habilitoval i na Lékařské fakultě z právě etablovaného oboru lékařská biofyzika. V letech 1935-1936 pracoval v Rockefellerově ústavu v New Yorku, v biofyzikální laboratoři dr. Alpha W. G. Wyckoffa. Již r. 1936 byl jmenován mimořádným profesorem a r. 1937 pak řádným profesorem obecné biologie a přednostou Biologického ústavu Lékařské

fakulty. Ukončil tím tříleté období, kdy – po odchodu prof. Jana Bělehrádka do Prahy – byli v Brně pověřováni vedením Biologického ústavu fyziologové. (V čele tohoto ústavu pak stál – s válečným přerušením – až do r. 1961, kdy plným úvazkem přešel na nově vytvořený Biofyzikální ústav ČSAV, který inicioval, prosadil, vybudoval a vedl až do smrti.)

Na půdu obecné biologie – a speciálně radiobiologie – vstoupil už jako asistent fyziologie rostlin r. 1931, kdy se stal asistentem Radiologické stanice při tehdejší Zemském radioléčebném ústavu na brněnském Žlutém kopci (dnešní Masarykův onkologický ústav). (V tomto ústavu pak Herčík pracoval později, za války, v době uzavření českých vysokých škol.) Herčík stanici připojil ke svému ústavu na Lékařské fakultě a její průběžnou povinnost – měření načerpaného radonu (tehdejší nomenklaturou radiové emanace) pro terapeutické potřeby v kraji – svěřil asistentům.

Svou první vědeckou práci uveřejnil Herčík již jako devatenáctiletý r. 1924 (pracoval v Ůlehlově ústavu už jako gymnazista). V souvislosti se svou aktivitou v Radiologické stanici si za pole své vědecké aktivity zvolil studium účinků záření, zejména záření α , a radiobiologie zůstala jeho vůdčí tematickou doménou pro celý život. Americký pobyt mu pak přinesl jeho druhou výzkumnou oblast: výzkum bakteriofága – bakteriálního viru, který se tehdy jako nejjednodušší živá bytost stal výchozím bodem úvah o rozdílu mezi hmotou živou a neživou, a jehož strukturu objevila elektronová mikroskopie. Herčíkovi se podařilo z jeho druhé studijní cesty do USA v roce 1947 přivést elektronový mikroskop, americký RCA, první funkční elektronový mikroskop v ČSR; a právě od elektronové mikroskopie bakteriofágů *Escherichia coli* se na jeho ústavě začal odvíjet výzkum makromolekulární. Herčíkovi mladí spolupracovníci na jeho ústavu se tehdy proto dělili na dva funkční typy: na „paprskáře“ a „molekulníky“. Životním prostorem obou bylo celé 1. poschodí budovy Lékařské fakulty na tř. Obránců míru (tehdy i dnes Joštově) č. 10, když Herčík jako člen Národního výboru města Brna ihned po válce pro tuto fa-

kultu získal obě protilehlé budovy po německé Vysoké škole technické. Když se mu r. 1954 podařilo realizovat jeho sen – zřízení Biofyzikální laboratoře ČSAV jako vývojového předstupu Biofyzikálního ústavu ČSAV, založeného pak r. 1955 –, žila laboratoř i ústav v dosavadních prostorách fakultního Biologického ústavu až do otevření nové budovy Biofyzikálního ústavu na Královopolské 135 r. 1960. Ještě později – r. 1963 – dal Herčík podnět k tomu, aby brněnská Přírodovědecká fakulta zřídila katedru Biofyziky; v jejím čele stál pak až do své smrti. I tato katedra úspěšně žije.

Herčík byl obdařen schopností filozofického nadhledu. Jestliže hodně zjednodušíme, můžeme shrnout, že radiobiologický výzkum ho přivedl přes zásahovou teorii k tzv. kvantové biologii (jež se stala jedním ze základních kamenů moderní biofyziky) a že výzkum morfologie bakteriofága byl jedním z historických pramenů moderní molekulární biologie. Z jeho vědeckých knih nelze nepřipomenout monografie *Záření a život* (1941, 1946, 1957, slovensky 1959), *Od atomu k životu* (1946), *Život člověka* (1947, 1949), *Biophysik der Bakteriophagen* (1959) a populárně vědecké knihy *Mladý biolog* (1941, 1945, 1954, slovensky 1955) a *Život naruby* (1945, 1946, 1948). Uveřejnil celkem více než 200 vědeckých prací, včetně 10 monografií. Byl velmi aktivním a úspěšným popularizátorem vědeckých poznatků v nesčetných článcích, přednáškách, diskusích i v rozhlase.

Profesor Herčík byl také široce a významně aktivní společensky. Byl v Brně děkanem Lékařské fakulty a pak prorektorem univerzity (1953-1959). Byl členem vědeckého kolegia obecné biologie ČSAV, dlouhá léta byl předsedou redakční rady časopisu *Věda a život* i předsedou Čs. společnosti biologické. Z veřejných funkcí jmenujeme funkci člena Národního výboru města Brna (po válce, 1945-1946), po únoru 1948 funkci člena Ústředního akčního výboru Národní fronty v Praze, v letech 1948-1949 pak člena rady Zemského národního výboru v Brně. Hlavně však jmenujeme funkce ještě mnohem odpovědnější, na mezinárodní úrovni. Působil jako expert (pro radiobiologii) Světové zdravotnické organizace v Že-

nevě i jako expert UNESCO v Paříži a jako konzultant, guvernér a pak místopředseda Rady guvernérů Mezinárodní agentury pro atomovou energii ve Vídni, od r. 1963 byl členem výboru Mezinárodní asociace pro radiační výzkum. Od r. 1956 byl členem, v letech 1960-1961 místopředsedou a v letech 1961-1962 předsedou Vědeckého výboru OSN pro zkoumání účinků záření v New Yorku. (V tomto období Herčík připravil – a přednesl – Souhrnnou zprávu pro 13. valné shromáždění OSN, které se stalo základem mezinárodní dohody o zákazu nadzemních pokusných jaderných výbuchů.)

Poúnorové období osudově zasáhlo jeho myšlenkový profil: z dosavadního holisty se stal marxistou. Někteří soudí, že k této změně byl přinucen nátlakem KSČ, jiní, že v ideály komunismu uvěřil, a většina myslí, že tato změna byla čistě pragmatická. Pravda bude asi někde v průsečíku těchto názorů. Jsa členem KSČ od května 1945 a opíraje se o své citované funkce, dokázal, co by jinak dokázat nemohl: r. 1955 založil již zmíněný Biofyzikální ústav ČSAV.

Ferdinand Herčík byl svérázným myslitelem. Tak např. kritizoval pozitivismus, protože opomíjí možnost poznávat svět také jinými cestami než prostřednictvím smyslů, zejména cestami „metapsychickými“. V obecné teorii holismu mu zmizel jasný předěl mezi biologií a fyzikou (odtud také jeho příklon k biofyzice). Svůj holismus obohatil teorií kvantovou. Časový rozměr dějů přijal jako čtvrtou dimenzi vesmíru; přitom zformuloval argumenty pro fenomen času biologického, neúměrného času hvězdnému. S matematikem O. Borůvkou vypracoval myšlenkový čtyřrozměrný model života.

Málo je známo, že Ferdinand Herčík byl v mládí nadšeným horolezcem, který dovedl prožívat šťastné chvíle pod stanem a či v zimě jako lyžař v tatranské přírodě. Byl náruživým fotoamatérem, který nám, uzavřeným železnou oponou doma, rád ukazoval své snímky z USA či z Japonska; že bral rád do rukou také malířskou paletu, jsme už naznačili.

Dočkal se řady významných oficiálních uznání: byl laureátem Státní ceny (1954),

nositelem Řádu práce (1965) a stříbrné plakety ČSAV Za zásluhy o vědu a lidstvo (1966).

Byly to krásné chvíle, týdný a roky našeho mládí ve sféře magického vlivu prof. Ferdinanda Herčíka. Předurčily celý náš život v biologické vědě.

Profesor Ferdinand Herčík zemřel předčasně 20. 1. 1966 v Brně, jako oběť účinků záření, jehož výzkumu věnoval celý svůj život.

J. ŠMARD A

Nedožitá devadesátina prof. Sáši Duškové

Dne 11. března tohoto roku by se dožila devadesát let paní profesorka Sáša Dušková, DrSc. (nar. 11. 3. 1915), profesorka Filozofické fakulty MU. Zemřela v úctyhodném věku 87 roků teprve nedávno 24. srpna 2002.

Profesorka Dušková působila po absolvování Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Státní archivní školy po celou dobu své profesionální dráhy na mateřské fakultě v semináři diplomatiky a paleografie, resp. oddělení archivnictví. V letech 1970 – 1980 stála jako vedoucí v čele tohoto oddělení. Dále pracovala v řadě odborných kolegií mimo fakultu – dlouhá léta byla členkou Vědecké archivní rady a Komise pro vydávání středověkých pramenů, v roce 1970 se stala členkou Mezinárodní komise pro diplomatiku, od roku 1980 působila v jejím výboru a roku 1985 se stala čestnou členkou.

Paní profesorku si připomínáme zejména jako dlouholetou spolupracovnici profesora Jindřicha Šebánka především při práci na Českém diplomatáři (Codex diplomatarius et epistolaris regni Bohemiae), zásadním díle, které představuje základní edici listinného materiálu přemyslovského období. Podílela se na přípravě a vydání několika svazků pro období 1241-1278 (svazky IV/1, IV/2, V/1, V/2, V/3 připravila společně s J. Šebánkem v letech 1962-1982; svazek V/4 společně s V. Vašků roku 1993). Pod vlivem inspirační osobnosti pana profesora záhy vykrys-

talizovala její pracovní orientace, již se potom věnovala bez oddechu celý život. Jejím zájmem se stala přemyslovská diplomatika. Ona sama se usilovnou prací a nevšedním zájmem o věc proměnila ve velice platnou spolupracovnici profesora Šebánka.

Jako předpoklad pro práci na edici publikovala také množství přípravných studií zaměřených na společenskou funkci listiny, a to jak sama, tak společně s profesorem Šebánkem. Metodologicky se bezvýhradně opírala o Sichelovu metodu graficko-stylistické analýzy, obohacenou o faktor vztahu skupin vydavatelů k listině. Namátkou uveďme práce o velehradském falzátoru (1947) nebo o listinách rudíkovských (1948), studií o kladrubských listinách (1953), o šlechtické listině (1956), o notáři Jindřichovi (1960), z pozdější doby o úloze kanceláře na politiku Přemysla Otakara II. (1979) nebo o falzech královských listin ve 13. století (1988). Ze spolupráce s J. Šebánkem připomeňme rozsáhlé studie *Česká listina doby přemyslovské* (1956), *Panovnícká a biskupská listina v českém státě doby Václava I.* (1961), *Listina v českém státě doby Václava I. u nižších feudálů a měst* (1963) nebo pojednání *Das Urkundenwesen König Ottakars II. von Böhmen* (1968, 1969).

Za její další trvalý vklad pro přípravu diplomatáře je možno považovat tvůrčí podíl na koncepci rozsáhlého diplomatářového aparátu, sestávajícího z fotokopíí všech dochovaných listin pro celé přemyslovské období a z obrovského množství kartotéčních lístků. Zde uložené údaje jsou nepostradatelné pro komplexní zvládnutí listinného materiálu, a proto je tento aparát i dnes stále používán.

Významnou a neodmyslitelnou součástí její aktivního života byla také pedagogická činnost. Během svého působení na brněnské filozofické fakultě od prvních poválečných let do roku 1980, kdy odešla do důchodu, vychovala celé generace archivářů. Mezi svými žáky byla skutečnou autoritou, jak se bylo možné přesvědčit na řadě neformálních setkání k jejím životním jubileím, jež pravidelně pořádal Zemský archiv v Brně. O její oblibě mezi bývalými studenty nad jiné výmluvně vypovídá vždy hojný počet gratu-